Ioana ŞTEFĂNOAIA

Din istoria preocupărilor referitoare la terminologia lingvistică. Reprezentanți ai lingvisticii franceze*

I.Ş. – doctor în filologie. Predă, ca profesor titular, limba şi literatura engleză la Colegiul Național de Informatică „Spiru Haret" din Suceava. Domenii de interes: terminologie, traductologie, pragmalingvistică şi lingvistica textului.

From the history of the research regarding linguistic terminology. Some representatives of the French linguistics. In this article I aim at presenting chronologically some of the research of the great French (speakers) linguists on the linguistic terminology, which has been very heterogeneous. This heterogeneity is mainly explained by the diversity of linguistic theories which have coined the respective terms. Anyway, the lack of unity of the linguistic terminology raised serious problems to the specialists who made the French dictionaries of linguistic terms.

1. **Conştientizarea „problemelor terminologice" ale lingvisticii**

Într-un *Second appendice* (din 1934) la una dintre reeditările cărții sale *Le langage* (1921), J. Vendryes constata cu satisfacție că, între timp, avuseseră loc trei congrese internaționale de lingvistică: la Haga (în 1928), la Geneva (în 1931) şi la Roma (în 1933)[1]. Lucrul acesta nu putea decât să contribuie la progre-

* Prin sintagma *lingvistică franceză* înțelegem „lingvistica formată sau exprimată în limba franceză". Există lingviști importanți de naționalitate elvețiană sau belgiană care se încadrează aici. Totuși, cu excepția bulgarului Tzvetan Todorov, coautor al unui dicționar franțuzesc de științe ale limbajului, nu au stat în atenția noastră lingviștii de alte naționalități (în afara celor menționate mai sus), care au folosit limba franceză (doar) pentru redactarea unora dintre studiile lor, adică numai pentru a le facilita circulația ideilor la nivel mondial.

BDD-A20549 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:33 UTC)

sul lingvisticii ca știință. Mai mult decât atât, congresele respective au avut menirea de a reglementa și unele probleme de natură practică, printre care și chestiunea terminologiei lingvistice (pentru care a fost constituită, de altfel, și o comisie specială)[2]. În acest sens, Vendryes saluta faptul că o primă încercare curajoasă de inventariere și de explicare a termenilor lingvistici fusese deja concretizată de către J. Marouzeau în al său *Lexique de la terminologie linguistique* (Paris, 1933)[3].

Și elevul lui Charles Bally, Henri Frei, într-o notă preliminară (*À mon lecteur*) la celebra sa „gramatică a greșelilor", *La grammaire des fautes* (din 1929), observa că „terminologia lingvistică se află, în toate țările, în plină anarhie". De aceea, pentru a evita neînțelegerile, el își prevenea încă de la început cititorii că a încorporat la sfârșitul lucrării sale, într-un indice, principalii termeni tehnici, cu explicațiile de rigoare[4].

Într-adevăr, nemulțumiri legate de terminologia în vigoare existau de ceva vreme. Înșuși Ferdinand de Saussure remarcase că neogramaticii (*Junggrammatiker*) repudiaseră o serie de formulări / expresii de care se foloseau predecesorii lor: „Noua școală, apropiindu-se mai mult de realitate, a combătut terminologia comparatiștilor și mai ales metaforele ilogice de care ea se folosea. Din acel moment nu se mai spune: «limba face asta sau asta» și nici nu se mai vorbește despre «viața limbii» etc., pentru că limba nu este o entitate și pentru că ea nu există decât în subiecții vorbitori. N-ar trebui totuși să mergem prea departe pe această linie; este suficient să ne înțelegem între noi. Există unele imagini de care nu ne putem lipsi"[5].

2. **Problemele terminologiei lingvistice din perspectivă lexicografică**

Mergând pe același fir istoric, în cele ce urmează ne interesează îndeosebi părerile acelor specialiști care au simțit nevoia de a întocmi dicționare speciale, menite să explice terminologia lingvistică vehiculată în epoca lor. Afirmațiile acestor lingviști (fie că au în vedere aspecte teoretice, fie că se referă la chestiuni de ordin normativ) se bazează pe o îndelungată practică lexicografică în domeniul terminologiei lingvistice; de aceea, credem că ideile pe care le-au exprimat autorii unor asemenea lucrări sunt deosebit de importante.

BDD-A20549 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:33 UTC)

Să revenim la dicționarul de termeni lingvistici deja semnalat de Vendryes, adică la cel semnat de J. Marouzeau: *Lexique de la terminologie linguistique. Français, allemand, anglais, italien*. Într-un *Avant-propos* la acest dicționar, la ediția din 1951, Marouzeau face și o caracterizare a problemei terminologice din lingvistica de până atunci. Nu este lipsit de interes să le amintim aici. Încă de la început, savantul francez aprecia că lingvistica avea nevoie – ca orice disciplină nouă[6] – de o terminologie adecvată obiectului său. Or, realitatea „din teren" părea să contrazică o asemenea exigență. Terminologia existentă se formase „în hazardul descoperirilor și al inspirațiilor, utilizându-se nomenclatura gramaticală tradițională, completată fie prin apelul la diverse limbi moderne, fie cu ajutorul neologismelor formate din elemente greco-latine"[7]. Ca atare, numeroși termeni au fost creați, în timp ce mulți alții au cunoscut o deturnare a semnificației lor originare. A rezultat astfel o mare diversitate și o mare incertitudine, menite să-i deruteze pe neinițiați și să-i împiedice până și pe savanți să se înțeleagă uneori între ei.

Ca exemple de confuzii curente în franceză, Marouzeau menționează următoarele situații: „*attribut* et *prédicat*, *actif* et *transitif*, *ton* et *accent*, *nom* et *substantif*, *complément* et *régime* etc."[8]. Pe de altă parte, Marouzeau mai remarcă un inconvenient: frecvent, aceiași termeni (dacă-i judecăm doar din perspectivă materială) sunt utilizați (și cu ușoare diferențe de expresie uneori) în mai multe limbi cu sensuri diferite, ba chiar opuse: „franç. *prédicat* et allem. *Prädikat*, fr. *épithète* et all. *Epitheton*, fr. *pronom* et angl. *pronoun*, fr. *phrase* et angl. *phrase*, fr. *philologie* et angl. *philology* (= linguistique) etc."[9], ceea ce, iarăși, poate să inducă în eroare.

Ca urmare, s-ar impune – crede Marouzeau – o reformă a terminologiei în două direcții: în ceea ce privește perfecta adaptare a semnificantului la semnificat și cu privire la acordul dintre termenii utilizați în diverse țări, acolo unde limbile o permit. După părerea aceluiași lingvist francez, o unificare și o internaționalizare a terminologiei lingvistice ar fi posibile până la un punct, mai ales că majoritatea termenilor întrebuințați sunt compuși greco-latini, formați pe cale savantă[10]. De altfel, Marouzeau observă că „au fost deja întreprinse diverse acțiuni pregătitoare pentru a realiza simplificarea și uniformizarea"[11] și, ca atare, pe spațiul a trei pagini, el trece în revistă un inventar aproape exhaustiv al acestor preocupări de până la acel moment (adică până în 1951), pe

BDD-A20549 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:33 UTC)

care, desigur, nu este cazul să le reproducem integral aici. Vom spune numai că – din cele consemnate de J. Marouzeau – astfel de preocupări datează încă din primul deceniu al secolului al XX-lea și au vizat, mai întâi, terminologia gramaticală. Lista titlurilor oferite de Marouzeau cuprinde numeroase rapoarte elaborate de comitete și asociații lingvistice în legătură cu problema terminologică, apoi lexicoane ori glosare, coduri terminologice și chiar lucrări speciale dedicate terminologiei lingvistice apărute în Anglia, SUA, Belgia, Olanda, Italia, Spania, Brazilia, România, Franța, Rusia și în țările de limbă germană. În ceea ce privește țara noastră, lingvistul francez înregistrează un raport intitulat *Necesitatea unificării terminologiei gramaticale* încă de la primul Congres al filologilor români ce a avut loc în 1925. Lingviști celebri s-au implicat în tratarea chestiunilor de terminologie lingvistică, de pildă L. Weisgerber, B. Migliorini, A. Noreen, K. Brugmann ș.a.

Cuvânt-înainte redactat de J. Marouzeau conține și o serie de elemente de ordin teoretic, care sunt în principal rodul reflecțiilor personale ce au rezultat în urma parcurgerii materialelor despre terminologie și a realizării dicționarului în cauză. În primul rând, se constată că diferitele proiecte inventariate au ca deziderat comun unificarea terminologiei, numai că o asemenea unificare presupune un acord cu privire la sensul ce trebuie dat fiecărui termen existent. Or, lucrul acesta implică o întrebare delicată: „În numele cui se va decide care termen este potrivit cutărei noțiuni?”[12]. Unii specialiști consideră că – de vreme ce o știință ar fi, cum se spune adesea, o terminologie bine făcută – ar trebui ca fiecare termen să fie o definiție a lucrului la care se referă, să conțină deci valoarea sa etimologică. Această opinie este prea simplistă, nefiind împărtășită de majoritatea lingviștilor și a gramaticienilor. Pentru realizarea unei nomenclaturi ideale ar fi necesare, în prealabil, „o revizuire de ansamblu a noțiunilor lingvistice și constituirea unui soi de gramatică generală în privința căreia să se facă, până în cel mai mic detaliu, acordul universal și definitiv”[13]. Însă o astfel de sarcină este catalogată de Marouzeau, pe bună dreptate, drept „himerică” („chimérique”), în sensul că „o gramatică generală” de felul celei amintite este imposibil de realizat, dată fiind diversitatea structurală a limbilor.

Și totuși modul în care justifică Marouzeau imposibilitatea unei gramatici de acest gen nu este lipsit de puncte slabe. În sprijinul ideii sale, el

BDD-A20549 © 2015 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:33 UTC)

îl invocă pe A. Meillet, susținând, pe linia celor afirmate de acesta, că „o formă gramaticală neavând nicio calitate prin ea însăși, având doar o valoare de opoziție, același termen trebuie să conțină valori diferite în funcție de limbile în care este întrebuințat: un subjonctiv din greaca veche, care se opune optativului, nu corespunde unui subjonctiv latinesc, ce îl include; un genitiv latinesc, care cuprinde partitivul, este cu totul altceva decât un genitiv finlandez, care îl exclude”[14].

Se știe – încă de la Saussure – că unitățile lingvistice, fie lexicale, fie gramaticale, au valori ce reies numai din opoziția față de celelalte forme din limbă (aceasta din urmă considerată în ipostaza de sistem / limbă funcțională). Dar o terminologie lingvistică generală trebuie să reflecte un sistem conceptual (o teorie) conținând categorii posibile (prezente sau nu ca atare în unele limbi). De aceea, se cuvine să fim de acord cu cele spuse de E. Coșeriu în legătură cu distincția trihotomică referitoare la gramatică. Este necesar să distingem o gramatică generală, apoi o gramatică descriptivă (idiomatică) și, în fine, ceea ce se numește „analiza gramaticală” a textului[15].

Ar trebui să vedem însă mai exact ce a susținut chiar A. Meillet în această privință. Într-un articol din 1928, *Sur la terminologie de la morphologie générale*[16], A. Meillet deplângea lipsa unei terminologii unitare în lingvistică, apreciind că – la acea vreme – existau tot atâtea lingvistici generale câți lingviști. Pentru ca această disciplină să evolueze, ar fi fost necesar ca ea să devină mai obiectivă: „Este nevoie, înainte de toate, de o terminologie în care termenii să aibă același sens pentru toată lumea”[17]. Însă, după părerea sa, dificultatea fundamentală care stătea în calea unui asemenea deziderat ținea tocmai de natura faptului lingvistic. Lingvistul care ar încerca să constituie o morfologie generală pe baza faptelor întâlnite în diverse limbi și-ar da seama că o astfel de sarcină este imposibilă, întrucât „rezultând, în fiecare limbă, din circumstanțe istorice proprii respectivei limbi, categoriile gramaticale diferă în mod esențial de la o limbă la alta și, atunci când se elimină tot ceea ce este caracteristic unei limbi, restul este infim, prea puțin sesizabil și atât de vag, încât aproape că nu mai prezintă interes”[18].

Obiectivul articolului respectiv era acela de a demonstra cât de improprie și de generatoare de confuzii este folosirea termenului *futur* pentru „o categorie mentală a viitorului”, așa cum apare aceasta redată în diver-

BDD-A20549 © 2015 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:33 UTC)

se limbi (indo-europene, în special). Prin urmare, considera A. Meillet, cei mai buni termeni sunt cei care nu sugerează nimic altceva, cei care sunt cu adevărat arbitrari. Şi totuşi, există soluţii şi în celelalte situaţii: „Cu toate acestea, un termen care sugerează o idee falsă îşi pierde veninul imediat ce îl definim într-o manieră precisă. [...] Nu există un pericol adevărat decât în cazul în care nu se poate ajunge la o definiţie exactă”[19].

Reîntorcându-ne la reflecţiile / constatările lui J. Marouzeau, merită semnalate cel puţin încă două dintre acestea: a) dacă termenii ar fi cu adevărat adecvaţi noţiunilor exprimate, atunci, dată fiind evoluţia continuă a teoriilor – şi, în consecinţă, instabilitatea noţiunilor –, o dată cu progresul ştiinţei, există riscul de a vedea cum „teoriile duc în ruină, împreună cu ele, şi terminologia însăşi”[20]; b) termenii lingvistici (spre deosebire de cei din alte ştiinţe, cum sunt chimia şi fizica) sunt „elastici”, prezentând o doză de aproximaţie (după Vendryes); cu adevărat important este să se definească noţiunile, şi nu cuvintele, fiindcă în ştiinţă „a porni de la cuvinte pentru a defini lucrurile reprezintă o proastă metodă” (F. de Saussure).

Dar dicţionarul lui J. Marouzeau nu pretinde să aducă soluţii la aceste probleme. El se opreşte doar asupra acelor termeni curenţi în lingvistică (în acea perioadă), lăsând deoparte inovaţiile terminologice ale unor lingvişti ale căror teorii nu s-au bucurat de circulaţie. În cazul celor dintâi, „noţiunile nu sunt luate în consideraţie decât în măsura în care pun probleme de ordin terminologic”[21].

Chiar în legătură cu acest ultim aspect, Jean Dubois *et alii* constată un amănunt curios: „Când o ştiinţă este domeniul exclusiv al unui număr redus de specialişti, ea are tendinţa de a dezvolta terminologii abundente şi disparate; necesitatea fiecărei şcoli, sau chiar a fiecărui lingvist de a impune o originalitate adesea minoră conduce de multe ori la propunerea de noi termeni care nu se deosebesc de cei vechi sau de cei ai altor şcoli decât prin formă, şi nu prin conţinut”[22]. O asemenea proliferare terminologică este specifică începutului oricărei ştiinţe, fiindcă ulterior se produce şi o decantare terminologică, iar „vulgarizarea constituie un puternic indicator al unei deflaţii terminologice”[23].

Probabil că cel care a fost preocupat cel mai mult de problema înmulţirii nejustificate a termenilor lingvistici (şi, totodată, un adversar decla-

BDD-A20549 © 2015 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:33 UTC)

rat al creațiilor terminologice inutile) a fost lingvistul Georges Mounin. Într-o excelentă *Introduction au problème terminologique*, cu care își începe dicționarul de lingvistică pe care l-a coordonat, Mounin consideră că – odată cu anul 1956 – a asistat la „o veritabilă maree de snobism lingvistic" și la o adevărată *lingvistomanie*: terminologia lingvistică invadase spațiul literar și jurnalistic, fiind utilizată fără discernământ[24]. Motivul? Toată lumea era convinsă că a face lingvistică sau a fi lingvist este la îndemâna oricui și, în consecință, acționa ca atare. Preluând și adaptând o idee a lui Descartes, Mounin caracterizează situația în felul următor: „...toată lumea, fiindcă toată lumea vorbește, consideră în mod greșit că [însăși] cunoașterea intuitivă sau înnăscută referitoare la tot ceea ce privește funcționarea limbajului este lucrul care aparține tuturor în cea mai mare măsură; că, prin urmare, pentru a fi lingvist este suficient să te observi și să te introspectezi; că, în consecință, lingvistica este o știință infuzată"[25]. În același timp, Mounin constată și o anumită ostilitate față de lingvistică, reacție ce își are originea într-o veche atitudine care, în Franța cel puțin, opune în mod ireductibil cultura literară culturii științifice. Or, se pare că punctul cel mai slab al lingviștilor într-o eventuală „confruntare" cu adversarii „literați" l-ar constitui chiar problema terminologiei.

Admițând că problema terminologiei este una fundamentală, lingvistul francez avertizează că „inflația sau babelismul terminologic" nu caracterizează doar epoca actuală (mai precis: „cea de după 1960"): ea se repetă în orice epocă în măsura în care o știință atinge nivelul cu adevărat epistemologic al reflecției asupra ei însăși[26]. În acest sens, Mounin recurge la prezentarea anterioară pe care o făcuse Jules Marouzeau cu privire la frământările dintr-o perioadă care multora le apare drept „rutinieră și liniștită", dar care, în realitate, a fost o epocă de intense reînnoiri, marcând trecerea definitivă de la gramatica normativă, pe de o parte, și de la gramatica comparată, pe de altă parte, la lingvistica istorică. Mai mult decât atât, pot fi aduse în atenție, cu ușurință, suficiente exemple de „terminologită" din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea similare celor din perioada actuală.

Lingvistul norvegian Leiv Flydal (la Congresul de lingvistică romanică de la Madrid, din 1965) a caracterizat situația cu care se confruntau specialiștii (încă) din acea perioadă drept „disconfortul terminologic".

BDD-A20549 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:33 UTC)

Însă – după cum a arătat Marouzeau, citat de Mounin – dificultatea fusese observată deja de Meillet. În concluzie, Mounin se declară a fi de acord cu cele constatate de predecesorul său: „Terminologia lingvistică, și acum, dar poate și mai mult ca niciodată, se construiește, așadar, după expresia lui Marouzeau, «în hazardul descoperirilor și al inspirațiilor» – fie prin deturnarea sensului vechilor cuvinte, fie prin creațiile neologice”[27].

G. Mounin își propune să rafineze caracterizarea de mai sus („această descriere a cauzelor disconfortului terminologic”). De pildă, nu există nicio îndoială că, într-o epocă de schimburi intense, în care traducerea operelor lingvistice „a făcut furori”, s-au produs în acest domeniu și destule erori sub imperiul precipitării și al neglijenței. Fie datorită grabei, fie datorită incompetenței, fie din cauza greșelilor de traducere, o serie de neologisme total neavenite au pătruns în terminologia lingvistică franceză. Iată câteva exemple trecute în revistă de Mounin însuși, pe care ne permitem să le cităm *in extenso*: *„Structurel* în loc de *structural* provine de la cei care cunosc și citesc germana mai mult decât engleza și care traduc din lingvistică pentru prima oară. Dar, *a posteriori*, se găsesc oameni care încearcă să diferențieze «l’analyse structurelle» de «l’analyse structurale»! În numeroase texte traduse la repezeală se întâlnește perechea *émetteur – receveur* (în loc de *récepteur*) din cauza englezescului *receiver*. *Cryptanaliste*, un calc după engl. *cryptanalist*, s-a născut de sub pana unui traducător nefrancez care a ignorat existența bine atestată a lui *décrypteur*. Același traducător ne-a înzestrat cu perechea bizară *destinateur – destinataire* (imitând cuplul *destinator – destinatee* din engleza americană) în care funcționarea sufixului de agent *-teur* este anormală prin raportare la *destiner*. Fără îndoială, traducătorul a ignorat potrivita pereche uzuală din comunicarea [specifică] poștei *expéditeur ~ destinataire*”[28].

Mounin indentifică și câteva cauze ale „proliferării terminologice”. Una dintre ele ar fi „neologita” („la néologite”), pusă pe seama unei psihopatologii pe care o putem întâlni la acei cercetători (la cei tineri, în special) care au convingerea că, rebotezând un concept deja elaborat de alții, au descoperit ceva nou. Până și lingviști notorii, precum Jakobson și Benveniste, au căzut într-o asemenea capcană. Există și cazuri în care alți mari lingviști (Tesnière, Hjelmslev, Bloomfield) au ales să utilize-

BDD-A20549 © 2015 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:33 UTC)

ze / inventeze o terminologie profund și complet originală pentru a-și promova propriile teorii, teorii care, deși au câștigat în felul acesta o mare coerență, au ajuns să fie totuși greu de înțeles de către ceilalți[29].

O altă cauză a acestei „malaise terminologique" ar fi reprezentată de contaminarea terminologică. Prin „contamination terminologique", Mounin are în vedere, de fapt, ceea ce numim astăzi *terminologie interdisciplinară*". Este cazul unor termeni împrumutați de lingvistică, de pildă, din chimie sau din logică. În plus, același lingvist observă că până și în domeniul științific există „un spirit de concurență cvasicomercială", ceea ce conduce la crearea de „veritabile etichete publicitare" („véritables étiquettes publicitaires")[30], precum *linguistique* ***computationnelle***, *linguistique* ***stratificationnelle*** etc. care nu aduc nimic nou.

În orice caz, chiar dacă amintita proliferare terminologică este dăunătoare științei, nici atitudinea contrară creației terminologice nu poate fi admisă, întrucât aceasta ar însemna o imobilizare a cercetărilor. Întotdeauna sunt descoperite fenomene noi, apar concepte, proceduri, metode, puncte de vedere care trebuie denumite cumva. Din această „dilemă insuportabilă" nu se poate ieși decât prin asigurarea unui echilibru între cele două tendințe.

În definitiv, toată această „problemă terminologică" este, după părerea lui Mounin, de departe „o problemă de igienă intelectuală și științifică individuală, o problemă de atitudine epistemologică"[31]; de aceea, savantul francez propune câteva reguli de „igienă epistemologică", pe care le redăm aici într-o formă cât se poate de concisă, renunțând la argumentarea și la exemplele autorului. Astfel, cercetătorul este obligat:

a) Să-și definească întotdeauna riguros toți termenii utilizați sau, măcar, să precizeze căror definiții (deja în uz) corespund aceștia;

b) Să întrebuințeze termenii respectivi într-o manieră univocă de-a lungul întregii lucrări sau să precizeze, eventual, în mod explicit toate modificările de referință (desemnare) terminologică;

c) Să nu inventeze termeni noi decât în disperare de cauză, fiindcă, altminteri, poate crea confuzie; un cercetător nu trebuie să se jeneze să difuzeze prin opera sa terminologia altora, atâta timp cât aceasta este adecvată, mai ales dacă ea face și dovada unei solide culturi lingvistice[32].

BDD-A20549 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:33 UTC)

Mounin atinge și problema legiferării în acest domeniu. Ca atare, el admite necesitatea constituirii unei comisii de terminologie, pentru care, încă din 1965, L. Flydal propusese o serie de sarcini menite să conducă, pe de o parte, la eliminarea termenilor inutili și, pe de altă parte, la instituirea unei mai mari rigori în acest câmp, prin furnizarea de definiții operaționale[33]. Din introducerea scrisă de Mounin mai reținem și avertismentul de la final: „Într-o foarte mare măsură, terminologia bună este produsul, și nu cauza unei activități științifice corecte"[34].

După cum am văzut, Mounin este un adversar al împrumuturilor terminologice inutile sau făcute într-un mod stângaci, neprofesionist. Uneori face și aluzii la unele lucrări de lingvistică din lumea anglo-saxonă traduse într-un mod total neadecvat[35], după părerea sa, având în vedere în special problema echivalențelor terminologice. Se știe cât de restrictivi sunt în general francezii cu privire la acceptarea termenilor străini, indiferent de domeniu.

3. **Probleme privind selectarea și glosarea termenilor lingvistici**

Jean Dubois *et alii*, autorii unui *Dictionnaire de linguistique* din 1973, apreciază, încă din prefață, că o astfel de lucrare pune lexicografilor o serie de probleme, începând cu natura unui asemenea „dictionnaire d'une science et d'une technique", nomenclatura avută în vedere, tipul definițiilor, forma exemplelor și a ilustrărilor, continuând cu delimitarea domeniului (de) explorat – care întreține legături și cu alte științe (în cazul de față, cu psihologia, sociologia, istoria etc.) – și ajungând, în fine, la oportunitatea / necesitatea unei astfel de întreprinderi (menită, printre altele, să contribuie la asigurarea unei stabilități în cadrul terminologiei respective)[36].

Dar în ce ar consta un „dictionnaire scientifique et technique"? Cei care citesc texte lingvistice întâlnesc și termeni utilizați într-o accepție cu totul particulară sau termeni care nu aparțin vocabularului limbii comune. Ceea ce caută acești cititori este un fel de traducere a termenilor necunoscuți, traducere care să se facă, pe cât posibil, cu ajutorul cuvintelor și a conceptelor curente în gramatica școlară. Numai că exigența aceasta creează deja alte neajunsuri: „Definiția termenului ignorat utilizează cuvinte care trebuie să fie cunoscute de către cititor, însă la ce nivel se situează acest cititor ideal?"[37].

BDD-A20549 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:33 UTC)

Într-adevăr, dificultățile apar în momentul în care cititorul are de-a face cu termeni a căror explicare nu mai poate apela la gramatica tradițională. Explicând termeni precum *diésé, pseudo-clivé, cénème* etc., lexicograful trebuie să țină seama de grade diferite de tehnicitate. Unele cuvinte aparțin unor școli lingvistice foarte riguroase (structuralism, distribuționalism, gramatică generativă, glosematică ș.a.m.d.) sau unor domenii precise (fonetică, psiholingvistică, neurolingvistică, gramatică comparată etc.); de aici și necesitatea ca termenii în cauză să fie definiți cu ajutorul termenilor și al noțiunilor care fac parte din respectivele școli sau din respectivele domenii. Toate acestea reclamă ca un dicționar de lingvistică să fie constituit pe principiul „dezvoltării enciclopedice", adică să fie întocmit altfel decât dicționarele explicative obișnuite, care au în vedere lexicul comun: „În opoziție cu un dicționar al limbii, care face o descriere a întrebuințărilor unui cuvânt în cadrul frazei și oferă o definiție a semnificațiilor sale diverse, dicționarul tehnico-științific descrie «lucrul», conceptul care se află în spatele cuvântului"[38]. De pildă, definiția adjectivului diferă în funcție de perspectiva adoptată (structuralistă, generativistă sau tradițională).

Prin „jocul trimiterilor", cititorul ar trebui să poată reconstitui un „enunț total" pentru ceea ce îl interesează. În consecință, dorința autorilor J. Dubois *et alii* a fost aceea de a face din dicționarul lor un fel de „manual liber": „«manual», deoarece el va putea fi reconstituit într-un discurs ordonat, și «liber», deoarece va fi format de către cititorul însuși în funcție de nivelul său și după tipul de întrebări pe care le pune"[39].

Informația lingvistică ce a stat la baza acestui dicționar este impresionantă (dovadă și cele aproape 30 de pagini – tipărite cu litere foarte mărunte – pe care se întinde bibliografia lucrărilor inventariate / consultate) și a fost strânsă de-a lungul unei munci de zece ani în care au fost parcurse în mod sistematic atât operele scrise direct în franceză, cât și cele traduse în această limbă. Astfel, selecția celor mai importanți termeni întrebuințați în lucrările străine a fost completată cu terminologia prezentă în indicele principalelor manuale utilizate în Franța. Inventarul stabilit a fost comparat apoi cu cel din glosarele sau din dicționarele precedente[40].

BDD-A20549 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:33 UTC)

4. **Aspecte teoretice referitoare la terminologia lingvistică (preocupări recente)**

Mai ales în ultimele două sau trei decenii, interesul pentru terminologie, în general, și pentru terminologia lingvistică, în special, a crescut în mod considerabil. Se organizează congrese și simpozioane dedicate chestiunilor terminologice, se înființează asociații preocupate de terminologie, apar reviste specializate în publicarea materialelor de acest gen (sau, cel puțin, numere speciale pe această temă ale unor reviste prestigioase). Desigur, nici terminologia lingvistică nu face excepție de la această „tendință", beneficiind de o atenție similară.

În spațiul academic de limbă franceză, interesul pentru problemele de terminologie lingvistică pare să fie mai mare decât în alte părți. În acest sens, este de amintit Colocviul de la Université Stendhal – Grenoble III, desfășurat în 14-16 mai 1998, care a întrunit foarte mulți specialiști, întâlnirea concretizându-se în cele din urmă și în două volume masive cuprinzând actele acestei manifestări științifice[41]. Pe aceeași linie, merită menționate și două numere speciale consacrate terminologiei lingvistice: „Mémoires de la Société de Linguistique de Paris", Nouvelle série, Tome VI, *La terminologie linguistique*, Éditions Peeters, 1999, și „Sintaxe & Sémantique", no. 7, *La terminologie linguistique. Problèmes épistémologiques, conceptuels et traductionnels*, Sous la direction de Franck Neveau, Presses Universitaires de Caen, 2006.

Cercetările actuale privind terminologia lingvistică prezintă diverse forme și manifestări, de la contribuții axate pe istoria unor termeni până la articole ori studii cu tentă fie teoretică (sau descriptivă), fie normativă (sau prescriptivă). În încheiere, ținem să mai semnalăm faptul că de problematica deosebit de complexă a acestui domeniu se ocupă, cu rezultate excelente, lingvistul Pierre Swigger, probabil cel mai reputat specialist (terminolog) al momentului (pentru mediul de limbă franceză, cel puțin)[42].

Note

[1] J. Vendryes, *Le langage. Introduction linguistique a l'histoire*, La Renaissance du Livre, Paris, 1934, p. 445.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*.
[4] Henri Frei, *La grammaire des fautes*, Éditions Ennoïa, Rennes, 2007, p. 9.

BDD-A20549 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:33 UTC)

[5] Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, publicat de Charles Bally și Albert Sechehaye, în colaborare cu Albert Riedlinger, ediție critică de Tullio De Mauro, traducere și cuvânt-înainte de Irina Izverna Tarabac, Editura Polirom, Iași, 1998, p. 32 (notă de subsol).
[6] În anii '30 ai secolului trecut, când Marouzeau publica prima ediție a dicționarului său, lingvistica putea fi considerată ca fiind „constituită în cursul secolului trecut".
[7] J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique francais, allemand, anglais, italien*, 3e édition augmentée et mise a jour, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1961, p. V. Traducerea citatelor (acolo unde a fost cazul) din lucrările elaborate în limba franceză (cu excepția *Cursului* lui Saussure) ne aparține.
[8] *Ibidem*.
[9] *Ibidem*.
[10] *Idem*, p. V-VI.
[11] *Idem*, p. VI.
[12] *Idem*, p. VIII. Se observă că, prin *termen* (fr. *terme*), Marouzeau are în vedere în special latura semnificantă (materială) a ceea ce se înțelege, de obicei, prin termen (interpretat în genere ca semn lingvistic, ca un întreg format din semnificant + semnificat).
[13] *Idem*, p. IX.
[14] *Ibidem*.
[15] Vezi Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, traducere din limba spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt-înainte de Mircea Borcilă, Editura ARC, Chișinău, 2000, p. 245.
[16] Vezi A. Meillet, *Sur la terminologie de la morphologie générale*, în A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Tome II, Librairie C. Klincksieck, Paris, 1951, p. 29-35.
[17] A. Meillet, *art. cit.*, p. 29.
[18] *Idem*, p. 30.
[19] *Idem*, p. 31.
[20] J. Marouzeau, *op. cit.*, p. IX.
[21] *Idem*, p. X.
[22] Jean Dubois *et alii*, *Dictionnaire de linguistique*, Librairie Larousse, Paris, 1973, p. IX.
[23] *Ibidem*.
[24] Georges Mounin [sous la direction de ~], *Dictionnaire de la linguistique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1974, p. IX.
[25] *Idem*, p. X.
[26] *Idem*, p. XI.
[27] *Idem*, p. XII.
[28] *Ibidem*.
[29] *Idem*, p. XII-XIV. În acest sens, Mounin precizează (*idem*, p. XVI) că din cei 106 termeni creați de Hjelmslev doar 5% au rămas în „uzajul comun". Pe de altă parte, Mounin contrazice opinia lui Hjelmslev (exprimată în 1928), după care „terminologia este o chestiune de gust". Nu trebuie să uităm, spune lingvistul francez, că „la science est une œuvre collective, qu'une langue, même une langue scientifique, est un instrument de communication, et que le néologue impénitent, si génial soit-il, est presque toujours sanctionné sur ce point par l'échec" (*idem*, p. XV).
[30] *Idem*, p. XIV.
[31] *Idem*, p. XIX.

BDD-A20549 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:33 UTC)

[32] *Idem*, p. XIX-XXI. Mai departe, tot cu privire la tentația unora de a crea termeni noi, Mounin trece în revistă și „les alibis" care i se oferă cercetătorului „pour le faire céder au penchant néologique en toute bonne conscience".
[33] *Idem*, p. XXII-XXIII.
[34] *Idem*, p. XXIV.
[35] Avem motive să credem că una dintre lucrările la care se referea ilustrul lingvist francez (și recunoscut istoric al lingvisticii) este și traducerea/ediția franceză a unei importante opere de introducere în lingvistica structuralistă americană: H.-A. Gleason, *Introduction à la linguistique*, traduction de Françoise Dubois-Charlier, Librairie Larousse, 1969 [după H. A Gleason, Jr., *An Introduction to Descriptive Linguistics*, 1955/1967].
[36] J. Dubois *et alii*, *op. cit.*, p. V.
[37] *Ibidem*.
[38] *Idem*, p. VI. Menționând un asemenea criteriu de organizare, este curios cum de nu au trimis J. Dubois *et alii* la maniera în care Oswald Ducrot și Tzvetan Todorov și-au alcătuit efectiv dicționarul lor enciclopedic, publicat cu un an înaintea celui redactat de ei. Iată ce precizau Ducrot și Todorov în introducerea la opera lor lexicografică: „Cartea este organizată nu după o listă de cuvinte, ci după un decupaj conceptual al domeniului studiat" (Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Éditions du Seuil, Paris, 1972, p. 10). În orice caz, să remarcăm că dicționarul lui J. Dubois *et alii*, deși recunoaște necesitatea „enciclopedismului" unor asemenea lucrări lexicografice, va fi ordonat totuși după criteriul alfabetic (și nu după cel analitic), întrucât autorii au considerat această regulă „cea mai comodă pentru cercetare".
[39] J. Dubois *et alii*, *op. cit.*, p. VII.
[40] *Idem*, p. X.
[41] Vezi *Métalangage et terminologie linguistique. Actes du colloque international de Grenoble* (Université Stendhal – Grenoble III, 14-16 mai 1998), Édités par Bernard Colombat et Marie Savelli, Peeters, Leuven, 2001.
[42] Vezi, de pildă, Pierre Swiggers, *Terminologie, terminographie et métalangage linguistiques: quelques réflexions et propositions*, în „Revue roumaine de linguistique", LV, nr. 3, București, 2010, p. 209-210.

BDD-A20549 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:33 UTC)